

Милена ЖИКИЋ

БЕНЦАМИН ДИЗРАЕЛИ - ДРЖАВНИК И ИДЕОЛОГ МОДЕРНОГ БРИТАНСКОГ КОНЗЕРВАТИВИЗМА И ИМПЕРИЈАЛИЗМА

**(Милош Ковић, *Дизраели и источно њишање*,
Београд, Слио, Суботица, Ротографика,
2007, стр. 509.)**

Велика Источна криза била је у 19. веку најзначајнији догађај на Балкану и у Османском царству. Дизраели, као британски државник и писац, био је суочен за време премијерског мандата (1874-1880) са овим феноменом. Њему се приписује велика улога у догађајима који су следили у периоду од устанка херцеговачких Срба у јулу 1875. до завршетка Берлинског конгреса у јулу 1878. У дипломатским преговорима, ратовима, изради нове политичке карте Балканског полуострва имао је кључну улогу. Био је човек гвоздене воље коју је спроводио, у пракси, на пољу спољне политике, војне команде војском и у погледу егзистенције Османског царства. За политичку сцену Британије био је препознатљив као човек балканске политике, чиме је често остављао утисак туркофила. Новинске чланке пунио је расправама о Источном питању и будућности султанових балканскихседа. Јако проициљив, умео је да се приближи краљици Викторији и стекне велика овлашћења од стране круне, владе и скупштине. Управо ће његовом прогресивном историјом бити инспирисан Милош Ковић и уложити велике напоре да допре и до најситнијег детаља његовог личног и политичког живота.

Публикација *Дизраели и Источно њишање* Милоша Ковића, доцента на Одељењу за историју Филозофског факултета у Београду, на предмету Општа историја деветнаестог века, представља допуњену докторску тезу Бенцамин Дизраели и балканска политика Велике Британије (1874-1880), одбраћену у октобру 2006. године на Филозофском факултету у Београду. О публикацији аутор каже: „У овој књизи истражени су најважнији утицаји који су, у свести Бенцамина Дизраелија, почевши од његове ране младости,

уобличили уверења која ће га водити у Великој источној кризи и на Берлинском конгресу, од 1875. до 1878. године. Биографски приступ укршен је с историјом идеја, да би се, затим, у анализи Дизраелијеве кључне улоге у Великој источној кризи и спровођењу одлука Берлинског конгреса, интелектуална биографија проширила историјом међународних односа.“

Своје излагање о Дизраелију М. Ковић је обрадио кроз четири целине (*Дизраели, Балкан и Османско царство 1804-1878; Лорд Биконсфилд и Велика источна криза 1878-1878; Позна искушења 1878-1881; Борба за моћ, славу и њрескиж*), подељене на мање делове, обликоване на 510 страница са циљем приказа британског државника, личног пријатеља краљице Викторије, првака Конзервативне странке и романописца.

Живот лорда Биконсфилда увек је побуђивао и привлачио пажњу историчара, на основу чега се може закључити да се о њему доста писало и истраживало и да је потребно у једном обимнијем раду пописати литературу њему посвећену. Овом приликом поменућемо само неке од најзначајнијих Дизраелијевих биографа: Вилијам Монипени, Џорџ Бакл, Роберт Блејк, Џејн Ридли, Пол Смит, Џон Винсент. Ипак, две класичне Дизраелијеве биографије морају се издвојити: Вишетомни *Животи Бенцамина Дизраелија, лорда Биконсфилда* Вилијама Монипенија и Џорџа Бакла објављиван је између 1910. и 1920. године, садржи доста цитата из приватних хартија Дизраелијевог живота и има двоструку вредност, јер се користи и као извор и као литература. Следећа монографија *Дизраели* Роберта Блејка, објављена је 1966. године, представља стандардну академску биографију. Сама чињеница да Дизраели није био предмет истраживања балканских историографа, сем у расправи Драгољуба Живојиновића „Бенцамин Дизраели и јужнословенски народи у Великој источној кризи 1875-187“⁴, показује да је неправедно од стране академских историчара са Балкана био заборављен. Управо је аутор Ковић желео да својом публикацијом исправи поменуту грешку и попуни празнину у историографији.

Монографија се заснива на необјављеним изворима, непознатим у доба Монипенија, Бакла, Ситон-Вотсона и Блејка. За њено писање коришћена су и Дизраелијева писма која се чувају у Рукописном одељењу лондонске Британске библиотеке, као и у Националном архиву. Добар извор представља и Краљичин универзитет у Кингстону, архива „Пројекта Дизраели“, Дизраелијеве аутобиографске белешке, као и дневници лорда Дербија, министра спољних послова, његовог најближег пријатеља и сарадника. Никако не треба изоставити и грађу из библиотека различитих оксфордских колеџа, скупштинске расправе и дневну штампу.

Дизраели, Балкан и Османско царство (1804-1874) је прва целина подељена на неколико делова (*Порекло, The Grand Tour, Ујон: њолићика и књижевности, Учвршћивање стјавова: Кримски рати и минисјарске године*) у оквиру којих се објашњава породично порекло Дизраелија и улога његовог

оца у одрастању и виђењу Источног питања. Велика породична библиотека Исака и Марије Д'Израели омогућила му је да детињство и младост посвети читању и спознавању до тада непознатих крајева света, као и да утиче на његово обликовање конзервативца. Читајући Бајронова дела и источњачке приче стекао је прва знања о Балкану и Истоку, и управо је личност Бајронова као и његове песме, култ Истока, био један од покретача за одлазак у Османско царство, кроз Балкан, Блиски исток и Египат. На путу за исток по први пут се сусрео са Балканом и спознао „нелојалне“ хришћанске поданике. Дивио се самопоуздању владавине Турака и своју романтичарску машту подстицао у обрачуна Турака према побуњеницима. Дубоку наклоност и поштовање према Османлијама показује и као романописац у свом првом роману *Вивијан Греј* (1826-1827), али и велики презир према Грцима због револуције. Наиме, у годинама које следе показаће да у сукобима између султана и њихових балканских поданика подржава Турску, док дубоку наклоњеност посвећује Цорџу Канингу до тренутка подржавања револуције у Грчкој, када се окреће војводи Велингтону који је био присталица Османлија и Свете Алијансе. Његова доследност била је усмерена ка Метерниху, коме се дивио до краја живота.

Пишући о политичкој улози Дизраелија, Ковић појашњава сукоб са вођом Конзервативне странке Робертом Пилом и министром спољних послова лордом Абердином, као и његово зближавање са вођом виговаца лордом Палмерстоном, са којим се залагао за активно укључивање Британије у збивањима у Србији и на Балкану 1842. и 1843. године. Жеља за одбраном османске независности и претећи став према Русији биће главне смернице Дизраелијеве политике у току читавог живота, изражене већ у току првог скуштинског говора посвећеног Источном питању. Његов узор, лорд Палмерстон, усадиће му уверење да је за очување мира и одбрану британских интереса потребан добар ослонац базиран на дипломатији и сили. Њихово виђење Британске политике било је сведено на идеју реформисане Турске, за разлику од Пила, Абердина и Гледстона који су сматрали да се треба залагати за јачање националних покрета, које су и желели да подрже на Балкану, као и за заузимање помирљивог става према Русији. Дакле, британско виђење Источног питања на релацији Дизраели – Гледстон најјасније је било видљиво на пољу сагледавања балканских провинција. Док је Дизраели сматрао да не сме доћи до формирања независних балканских држава, јер би Русија на њихов рачун добила територијално проширење на Балкану, Гледстон је сматрао да се само уз британску помоћ независни балкански народни могу претворити у брану против Русије на Балкану.

Улога премијера омогућила је Дизраелију да у својим рукама држи све конце спољне политике који су се тицали Британске империје гј. њеног формирања и решавања Источног питања које је студиозно обрађено у другој

целини *Лорд Биконсфилд и Велика источна криза (1875-1878)*, кроз пет делова („*Ойеи тио Источно њишање*“: од *Невесињске љушке до Берлинској меморандума*; „*Српска завера*“ и „*Бујарска зверстава*“: *српско-џурски рай и љобуна јавној мњења*; *Сјасаване Турске: Цариградска конференција и Лондонски љројокол*; *Премијерова дикџајџорска овлашћена руско-џурски рай и сукоби у влади*; „*И мир и часи*“: од *Сан Сџефана до Берлина*). Сукоб са лордом Дербијем утицао је на долазак лорда Солзберија и отпочињање сарадње са краљевским кабинетом. Краљица Викторија је постала главни стуб ослонаца, али и марионета у Дизраелијевим рукама. Наиме, Дизраели је умео да стрпљењем и ласкањем од краљице издејствује свако одобрење и тиме добије ослонац како политичке, тако и емотивне природе. Колика је била улога лорда Биконсфилда у политичким одлукама говори чињеница да и за извршење најважнијих задатака није тражио скуштинско одобрење - добар пример представља пребацивање индијских трупа на Малту.

Своју вољу Дизраели је спроводио необичном спретношћу и упорношћу. Био је доследан у својој замисли од почетка до краја Источне кризе да је потребно одржати независност Османског царства. За њега је Турска заправо била само средство за заустављање Русије, тј. гашење њеног продора на Балкан и очување равнотеже снага. Његова политика ка Турској постаје транспарантна и у Парламенту где истиче да је циљ његове владе Британска империја која се може формирати одбраном Османског царства тј. одржавањем болесника са Босфора у животу. Дакле, уколико са овог аспекта посматрамо политику коју води Дизраели схватићемо да се залагао за заштиту Турске ради одбране Британске империје, као и да у Турској види само добар камен за заустављање Русије. У случају да дође до поделе царства залагао се за добијање стратешке тачке, са које би британска флота могла да угрози и заустави продор Русије ка југу. Стратешка база био је Цариград, јер је могао да спречи излазак Русије на Медитеран. Сматрао је да је за контролу над комуникацијама ка Индији и одбрани Британске империје пуно значајнији Цариград од Суеца, док само поседовање царског града омогућава формирање Универзалног царства. Поделу Османског царства одобравао је, али под условом да буде спроведена под Британском контролом. Имајући у виду да је одлука Берлинског конгреса била под утицајем Британске империје тријумфално је напустио Берлин и ушао у Британију. Свестан чињенице да је заједно с Аустроугарском и Немачком изоловао Русију, постигао је највећи циљ у својој премијерској каријери; имао је утицај на распадање Тројецарског савеза који је по његовом виђењу представљао главну опасност по престиж Британије. Сматрао је да ће овај савез у будућности играти кључну улогу у доношењу одлука на Балкану и Европи и још горе кројити политику решења Источног питања изоловањем Британије. Врхунац своје каријере Лорд Биконсфилд доживео је на Берлинском

конгресу, а дозу највећег задовољства осетио повратком у своју домовину, изговарајући чувену реченицу: „Лорд Солзбери и ја донели смо вам мир, али и мир и, верујем, част, што ће, надам се, задовољити нашег суверена и сачувати благостање наше земље.“ У лошем здравственом стању дошао је у Лондон и од краљице прихватио, поред толико понуђених почести, само орден „витеза подвезице“ који је затражио и за Солзберија, док је за остале своје сараднике предложио различите почести.

Позна искушења (1878-1881) на која наилази Дизраели након повратка с Берлинског конгреса и пада с власти тема су треће целине и њена два дела (*Империлални подушвајши и балканске невоље; Пораз и смрти*). Закључна целина пружа увид у политику Британије у Великој источној кризи и улози њеног премијера. Међутим, убрзо после славе и највећег тријумфа уследиће Дизраелијев пад и то ће показати изборни резултати у марту 1880. године, који ће Гледстону дати место у политици Британије. Реално посматрано, и Дизраели је временом губио интересовање за балканска питања. После конгреса, све ређе се бавио Источним питањем, посебно након повлачења Руса из Бугарске, у августу 1879. године. Догађаји и прилике до конгреса биле су у зениту интересовања лорда Биконсфилда. После конгреса колико је било воље за политиком, толико је било и стагнације. Преусмеравање енергије ка ратовима у Авганистану и Јужној Африци, порази на удаљеним ратишима, биће главни разлог за пад популарности и повлачење с власти. Премијер је пораз примио стоички, без јавних полемика и великих изјава. Краљици Викторији је након одласка са премијерске дужности писао, да жали што напушта ону која га је подржавала и инспирисала у његовој усамљености. Последње године живота провео је спокојно, посветио се салонским окупљањима, свечаним вечерама, друштвеним збивањима којих се као премијер морао одрећи. Епилог је уследио 1881. године у Лондону, сахрањен је поред своје жене, без велике помпе, баш онако како је желео.

Борба за моћ, славу и преслуж представља синтезу Дизраелијевог живота и књиге смештене на пар страница последње целине. Потребно је поменути да је кроз публикацију у неколико фотографија, карата и нацртаних слика дочарана епоха лорда Биконсфилда. Такође, књига је опремљена списком извора и литературе као и именским и географским индексом. Не треба потиснути чињеницу да је аутор монографију посветио својој мајци Драгици Ковић. Вредно помена је и запажање да је дизајн књиге, посебно корице и омотница, одлично урађен у издању издавачке куће Clio i библиотеке Polis. Посебно треба имати у виду да је монографија актуелна и после пола деценије од објављивања. Публикација пружа могућност стручној научној јавности да спозна личност и дело британског премијера који је одлучујуће утицао на историју земаља Балканског полуострва и спознавању Источног питања. Управо у томе је јесте вредност ове монографије, којој време суди о непролазности.